

ՀՏԴ 61.01.91

ՔԻՄԻԱԿԱՆ, ԿԵՆՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ԵՎ
ԲՆԱՊԱՀՊԱՆԱԿԱՆ ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐ

Գ.Ա. Վարթան, Ա.Վ. Գաբրիելյան, Գ.Ա.Մարտոյան

**ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ՄԱՔՐՈՒԹՅԱՄԲ ՍԿԱՆՊԻՈՒՄԻ ՕՔՍԻԴԻ ՍՏԱՑՈՒՄ
ԷԼԵԿՏՐԱՄԵՄԲՐԱՆԱՅԻՆ ԵՂԱՆԱԿՈՎ**

Աշխատանքը նվիրված է հատուկ մաքրության սկանդիումի օքսիդի ստացմանը նոր՝ էլեկտրամեմբրանային եղանակով, ինչպես նաև գործընթացում հսկողություն իրականացնելուն: Ստացված վերջնանյութում մաքրության աստիճանը որոշվել է ինդուկցիոն կապված պլազմայով մաս-սպեկտրաչափական եղանակով:

Առանցքային բառեր. մեմբրանային էլեկտրալիզարար, մաս-սպեկտրաչափ, հատուկ մաքրություն, սկանդիումի օքսիդ:

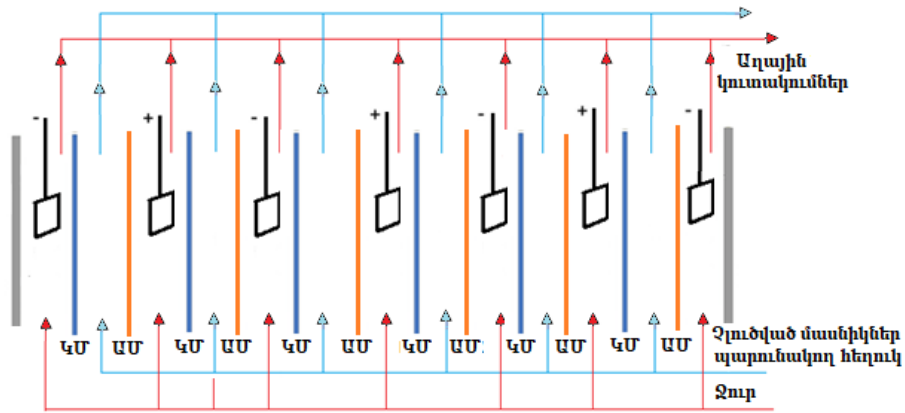
Ներածություն. Բարձր մաքրության նյութերի քիմիայի և տեխնոլոգիայի նվաճումները մեծապես նպաստում են այնպիսի գիտական և տեխնիկական ոլորտների առաջընթացին, ինչպիսիք են միկրո, նանո և օպտոէլեկտրոնիկան, լազերային տեխնոլոգիաները և ջերմային էներգիայի ճարտարագիտությունը: Սկանդիումը կարևորագույն հազվագյուտ մետաղների շարքից է և ներկայումս խիստ պահանջված է բազմաթիվ բնագավառներում: Աշխարհում սկանդիումի մոտ 90%-ն արտադրվում է Չինաստանում: Սկանդիումի օքսիդը հանքարդյունաբերության կողմից արտադրվող զտված սկանդիումի հիմնական ձևն է: Սկանդիումով հարուստ հանքաքարերը, ինչպիսիք են տորտվեիտիտը (Sc,Y)2(Si2O7) և կոլբեկիտը ScPO4•2H2O հազվադեպ են, սակայն սկանդիումը փոքր քանակություններով առկա է շատ այլ միներալներում: Գործնականում սկանդիումի օքսիդը հիմնականում արտադրվում է որպես այլ օգտակար հանածոների արդյունահանման ուղեկից արտադրանք: Զգալի հետաքրքրություն է ներկայացնում հատկապես ալյումինի արտադրության տեխնաժին թափոնից՝ կարմիր ցեխից սկանդիում պարունակող միացությունների ստացումը [1-3]: Սկանդիումի օքսիդի արտադրության այլ աղբյուրներ են TiO2 թթվային թափոնները և նիկել-կոբալտի հումքերը: Բոլոր այս դեպքերում սկանդիումի օքսիդը ստացվում է տեխնիկական մաքրությամբ և ստացված արտադրանքը կարիք ունի լրացուցիչ վերամշակման՝ անհրաժեշտ բարձր մաքրությունը ստանալու համար:

Այս աշխատանքում ամփոփված են տեխնիկական մաքրության սկանդիումի օքսիդից բարձր մաքրության Sc₂O₃ -ի էլեկտրամեմբրանային եղանակով ստացման արդյունքները: Մշակված սկանդիումի մաքուր օքսիդի արտադրության տեխնոլոգիան սկզբունքորեն տարբերվում է այլ ընկերությունների լուծումներից: Այս տեխնոլոգիան չի հանգեցնում կեղտաջրերի առաջացմանը, օժտված է բարձր արդյունավետությամբ՝ արտադրությունը կոմպակտ է և ոչ էներգատար:

Մեթոդական մաս. Իրականացվել են սկանդիումի տեխնիկական մաքրության օքսիդի (99.5%) մաքրումը էլեկտրամեմբրանային եղանակով մինչև 99.995% մաքրությունը և գնահատվել են մաքրման վրա կատարված էներգետիկ ծախսերը: Ստացված վերջնանյութի մաքրության աստիճանն որոշվել է ինդուկցիոն կապված պլազմայով մաս-սպեկտրաչափով (ԻԿՊ-ՄՍ): Սկանդիումի օքսիդի մաքրման հիմնական գործընթացն իրականանում է էլեկտրամեմբրանային խցիկում համակարգի տեխնոլոգիական գործընթացի կառավարմամբ:

Հատուկ պատրաստված եռախցիկ մեմբրանային էլեկտրալիզարարի աշխատանքային խցիկ մղվում է 10% աղաթթվի լուծույթում 30% պարունակությամբ սկանդիումի օքսիդը: Սենյակային ջերմաստիճանում սկանդիումի օքսիդի լուծելիությունն այս լուծույթում աննշան է: Հատուկ էլեկտրալիզարարի յուրահատկությունն այն է, որ թույլ է տալիս իր միջով մաքրման նպատակով անցկացնել ոչ միայն հեղուկը,

այլ նաև հեղուկի մեջ կախված մանր պինդ մասնիկները: Աշխատանքային խցիկում կիրառված էլեկտրական դաշտի ազդեցության տակ խառնուրդային տարրերը կատիոնների կամ անիոնների տեսքով լքում են խցիկը, այդ ընթացքում Sc_2O_3 -ը շնորհիվ իր էլեկտրոլիտում վատ լուծելիության մնում է: Վերջնանյութի մաքրության աստիճանը վերահսկվում է էլեկտրալիզարարով անցնող էլեկտրական հոսանքի միջոցով:

Նկ. 1. Մեմբրանային էլեկտրալիզարարի սկզբունքային սխեման
 ԱՄ – անիոնափոխանակիչ մեմբրան, ԿՄ - կատիոնափոխանակիչ մեմբրան

Սկանդիումի օքսիդի մաքրման արդյունավետությունն էապես կախված է իոնափոխանակիչ մեմբրանների ընտրությունից, որոնք պետք է առանձնանան իրենց թողունակությամբ, բարձր ընտրողականությամբ և էլեկտրաքիմիական կայունությամբ:

Ստորև աղյուսակ 1.-ում բերված են ելային սկանդիումի օքսիդում խառնուրդների պարունակությունները:

Աղյուսակ 1.

Al-ի արտադրական թափոնից կորզված և իոնափոխանակիչ խեժերի օգտագործմամբ 99.5% մաքրության հասցված սկանդիումի օքսիդում խառնուրդների տոկոսային պարունակությունները

դիումի օքսիդում առկա տարրերը	Sc	e(IV)	Fe	Al	Ca
ունակությունները (%)	1.92	1.01	025	1.01	.05

Արդյունքներ. Սկանդիումի օքսիդի էլեկտրամեմբրանային բաժանման գործընթացում ցույց է տրվել խառնուրդային մետաղների հետքերից ազատվելու արդյունավետությունը իոնափոխանակիչ խեժեր օգտագործող մեթոդների հետ համեմատած: Աղյուսակ 2.-ում բերված են մեմբրանային հատուկ էլեկտրալիզարարի օգտագործմամբ աղյուսակ 1.-ում նշված պարամետրերով սկանդիումի օքսիդի լրացուցիչ մաքրման արդյունքում ստացված վերջնանյութում խառնուրդային տարրերի պարունակությունները, որտեղից ստացվում է սկանդիումի օքսիդի 99.997% մաքրություն:

Աղյուսակ 2.

Լրացուցիչ մաքրման արդյունքում ստացված սկանդիումի օքսիդում խառնուրդների տոկոսային պարունակությունները

դիումի օքսիդում առկա տարրերը	Sc	e(IV)	Fe	Al	Ca
ունակությունները (%)	1.92	007	018	007	035

Մաքրության աստիճանը որոշելիս չափումները կատարվել են Nexion-2000 ինդուկցիոն կապված պլազմայով մաս-սպեկտրաչափի (ԻԿՊ-ՄՍ) միջոցով, որտեղ նմուշը պերիստալտիկ պոմպով մղվում է

փոշեցրիչ 0,8...1 լիտր/րոպե արգոնային հոսքի պայմաններում, ինչի հետևանքով նմուշը փոշեցրվում է ու անցնում պլազմա: ԻԿՊ-ՄՍ-ում առաջացող 5000...7000 ջերմաստիճանում իոնների հոսքի աղբյուր հանդիսացող արգոնային գազը ((15-16լիտր/րոպե, 99.998% մաքրությամբ), ինչպես նաև նմուշն իոնացվում են: Իոնացված մասնիկներն ուղղորդվում են լինզայի միջոցով դեպի կվադրոպոլ համակարգ, որում կատարվում է իոնների բաժանումն ըստ զանգված/լիցք հարաբերության, այնուհետև կատարվում է ինտենսիվությունների գրանցում և փոխարկում համապատասխան անալոգաթվային փոխարկիչով:

Էներգետիկ ծախսը Sc_2O_3 -ի մաքրման գործընթացը ավարտին հասցնելու համար կազմել է 1կՎթ·ժ/կգ: Հարկ է նշել, որ առաջարկվող եղանակն առանձնանում է փոքր չափերով և մաքրման գործընթացի թվային ղեկավարման հարմարավետությամբ: Այն նախկինում հաջողությամբ փորձարկվել է նաև Al_2O_3 մաքրման համար:

Եզրակացություններ. Աշխատանքում կատարվել է սկանդիումի օքսիդի լրացուցիչ մաքրում, արդյունքում ստացվել է հատուկ մաքրություն:

Ցույց է տրվել, որ սկանդիումի օքսիդի էլեկտրամեմբրանային եղանակը՝

- օժտված է մաքրման գործընթացի ղեկավարման ավելի լայն հնարավորություններով,
- առանձնանում է սկանդիումի օքսիդի մաքրման բարձր արդյունավետությամբ,
- ունի արդյունաբերական դառնալու հեռանկար,
- բնապահպանության տեսակետից ավելի գրավիչ է, քան գոյություն ունեցող եղանակները:

Գրականություն

1. **Комисарова Л.Н.** Неорганическая и аналитическая химия скандия. М.: Эдиториал УРСС, 2001. 512 с.
2. Пат. 2247788 РФ. Способ получения оксида скандия из красного шлама / **Яценко С.П., Сабирзянов Н.А., Пасечник Л.А., Рубинштейн Г.М. [и др.]**; опубл. 10.03.2005. Бюл. № 7. 100° 250° 550° 600° 222
3. **Vartan G.A., Kazaryan M.A., Karamyan, G.G., Martoyan G.A.**, Electro-Membrane Technology for Extraction of Valuable Compounds and Rare Earth Elements from the Red Mud. American Journal of Applied Chemistry 2018; 6(3): 126-131.

Г.А. Вардан, А.В. Габриелян, Г.А. Мартоян

Производство оксида скандия электронной чистоты электромембранным способом

Работа посвящена получению оксида скандия особой чистоты новым электромембранным способом, а также управлению процессом. Степень чистоты полученного продукта определяли масс-спектрометрией с индуктивно связанной плазмой.

Ключевые слова: мембранный электролизер, масс-спектрометр, особая чистота, оксид скандия.

G.A. Vartan, A.V.Gabrielyan. G.A.Martoyan

Production of scandium oxide of electronic purity by electromembrane method

The work is devoted to the production of scandium oxide of high purity by a new electromembrane method, as well as process control. The degree of purity of the obtained product was determined by mass spectrometry with inductively coupled plasma.

Key words: membrane electrolyzer, mass spectrometer, high purity, scandium oxide.